

İSFAHÂNÎ, Ebû Müslim

(أبو مسلم الإصفهاني)

Ebû Müslim Muhammed
b. Bahr el-İsfahânî
(ö. 322/934)Kur'an'da
neshi kabul etmemesiyle tanınan
müfessir ve Mu'tezile kelâmcısı.

254'te (868) doğdu. İbnü'n-Nedîm babasını Müslim b. Bahr diye kaydederken İbn Hacer el-Askalânî künyesini Ebû Seleme olarak zikretmiştir. Özellikle tefsir ve Mu'tezile kelâmı sahalarında derinleşti, cedelci kişiliğiyle tanındı. Arap dili ve edebiyatı ile hadis, fıkıh gibi diğer İslâmî ilimlerde de kendini yetiştirdi. Bazı kaynaklarda şiirlerinden örnekler nakledilir. Devlet idaresinde kâtiplik görevinin yanı sıra 300 (912) yılında Dîvânü'l-harâc ve'd-diyâ'n başına getirildi, 321 yılı Şevval ayında (Ekim 933) İsfahan valisi oldu. Aynı yılın zilkade ayının ortalarında İsfahan'ı ele geçiren Ali b. Bûveyh tarafından görevden azledildi. Bazı Şîa kaynaklarında Şîa'ya meyli olduğu söylenen Ebû Müslim el-İsfahânî 322 (934) yılının sonlarına doğru vefat etti. İbn Hacer'in bu tarihi 372 (982) olarak kaydetmesi bir zühul eseri olmalıdır.

Kur'an'da neshin olmadığı yönündeki görüşüyle tanınan Ebû Müslim el-İsfahânî'nin bu görüşüne nesh konusunun ele alındığı kitaplarda atıfta bulunulur. Eserleri günümüze ulaşmadığından onun neshi konusundaki görüşleri kesin olarak belli olmamakla birlikte Fahreddin er-Râzî gibi bazı müfessirlerin verdiği bilgilerden anlaşıldığına göre İsfahânî, Kur'an âyetleri arasında neshin söz konusu olmadığını öne sürmüş, bu görüşünü desteklemek üzere Fussilet sûresinin 42. âyetini delil getirmiştir. Bakara sûresinin 106. âyetiyle Nahl sûresinin 101. âyetinde sözü edilen neshi ise değişik şekillerde te'vil etmiştir. Neshin gerçekleştiği ileri sürülen âyetleri uzlaştırmaya çalışmış, genellikle bunları "tahsis" ile açıklamıştır (bk. NESİH). Onun bu görüşü, uzun bir süre İslâm âlimlerinin sert tepkilerine yol açmışsa da özellikle son dönemlerde bu görüş paralelinde fikir beyan edenler bulunmaktadır. Ayrıca Ebû Müslim el-İsfahânî'nin aslında Kur'an'da neshi reddetmediğini, başkalarının nesh dediğini onun tahsisle ifade ettiğini, dolayısıyla adlandırmadan başka bir farklılığın olmadığını öne sürenler de vardır.

Ebû Müslim el-İsfahânî, İbn Mihrebzûd olarak da tanınan Ebû Müslim Muham-

med b. Ali el-İsfahânî ile (ö. 459/1067) zaman zaman karıştırılmıştır. İsim benzerliğinin yanı sıra Mu'tezile mezhebine mensubiyet ve tefsire dair eser yazmış olma gibi yönlerden de bu iki âlim arasında benzerlik vardır.

Eserleri. 1. *Câmi'u't-te'vil li-muħkemi't-tenzil* (*Şerhu't-te'vil*). On dört ciltlik bir tefsir olan eserde, ilgili âyetlerin Mu'tezile ekolünün esasları doğrultusunda yorumlandığı zikredilmiş olup Ebû Ca'fer et-Tûsî tefsirinde bu kitaptan övgüyle söz etmiş, ancak konuları fazla uzattığını, gereksiz bilgilere yer verdiğini belirtmiştir. Eserden en fazla iktibas yapanların başında Fahreddin er-Râzî gelir. Saîd el-Ensârî, Fahreddin er-Râzî'nin tefsirinde Ebû Müslim'den naklettiği görüşleri toplayarak *Mûltekâtü Câmî'ü't-te'vil li-muħkemi't-tenzil* adıyla bir eser meydana getirmiştir (Kalküta 1340/1921). Ayrıca Seyyid Nasîr Şah ve Refîullah da ortak bir çalışmayla Fahreddin er-Râzî'nin tefsirinde yer alan İsfahânî'ye ait görüş ve nakilleri derleyip Urduca'ya tercüme etmiş, bunlara bazı açıklamalar da ekleyerek *Mecmû'a-i Tefâsir-i Ebû Müslim-i İsfahânî* adıyla yayımlamışlardır (Lahor 1964). Kâtib Çelebi, *Câmi'u't-te'vil*'in müellifinin yukarıda sözü edilen Ebû Müslim Muhammed b. Ali el-İsfahânî olabileceğini kaydeder (*Keşfü'z-zunûn*, I, 538). 2. *en-Nâsih ve'l-Mensûh*. Kâtib Çelebi bu eseri, hadiste nâsih-mensuh konusunda yazılan kitapları kaydettiği bölümde zikretmiştir. Kaynaklarda Ebû Müslim'in ayrıca nahve dair bir kitabının ve risâlelerini toplayan bir eserinin bulunduğu belirtilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist*, s. 196; Kâdî Abdülcebbâr, *Fazlû'l-i'tizâl ve şabakâtü'l-Mu'tezile*, Tunus 1393/1974, s. 299; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsi'rü'l-kebir*, Beyrut 1411/1990, III, 207; XX, 93; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*, XVIII, 35-38; Sa-fedî, *el-Vâfi*, II, 244; İbnü'l-Murtazâ, *Şabakâtü'l-Mu'tezile*, s. 91; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 89; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 59; Dâvûdî, *Şabakâtü'l-müfessirin*, II, 106; *Keşfü'z-zunûn*, I, 442, 538; II, 1920; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 334; Sezgin, *GAS*, I, 42-43; Âgâ Büzürg-i Tah-rânî, *ez-Zer'â ilâ teşâñifi's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, V, 44-45; Kays Âl-i Kays, *el-İrânîyyûn*, I, 134-139; Mustafa Zeyd, *en-Nesh fi'l-Kur'âni'l-Kerim*, Kahire 1987, I, 50-51, 235, 236, 255-256, 267-273; II, 655-656; *DMT*, IV, 495.

LUTFULLAH CEBECİ

İSFAHÂNÎ, Ebû'l-Ferec

(bk. EBÜ'İ-FEREC el-İSFAHÂNÎ).

İSFAHÂNÎ, Hamza b. Hasan

(bk. HAMZA el-İSFAHÂNÎ).

İSFAHÂNÎ,**Mahmûd b. Abdurrahman**
(محمود بن عبد الرحمن الإصفهاني)Ebüssenâ Şemsüddîn
Mahmûd b. Abdurrahmân
b. Ahmed el-İsfahânî
(ö. 749/1349)Eş'arî kelâmcısı
ve Şâfiî fakihî.

17 Şâban 674'te (5 Şubat 1276) İsfahan'da doğdu. İlk öğrenimini babasının yanında yaptıktan sonra Kutbüddîn-i Şîrâzî, Cemâleddin İbn Ebû'r-Recâ gibi âlimlerden İslâmî ilimleri okudu. Gençlik yıllarını Tebriz ve İsfahan'da geçirdi. 724'te (1324) hacca gitti; dönüşte Kudüs'e uğradıktan sonra yörenin ünlü âlimleriyle tanışmak üzere Dimâşk'a geçti. Orada bir taraftan ders verirken bir taraftan çeşitli eserler kaleme aldı. Revâhiyye Medresesi müderrisi İbnü'z-Zemlekânî vefat edince buranın müderrisliğine getirildi. Dimâşk'ta yedi yıl kaldıktan sonra Memlûk Sultanı Muhammed Nâsır'ın daveti üzerine Kahire'ye gitti ve Sertâkuz Zâviyesi'nin şeyhi Meccüddin el-Aksarâyî tarafından karşılandı. Kısa bir süre Muizziyye Medresesi'nde müderrislik yaptı. Sultan Nâsır'ın inşa ettirdiği Nâsiriyye Medresesi'nin müderrisliğine tayin edildi ve ölünceye kadar bu görevi yürüttü. Zilkade 749'da (Şubat 1349) Kahire'de ortaya çıkan veba salgınında öldü ve Karâfe'ye defnedildi.

Kutbüddîn-i Şîrâzî'nin etkisiyle tasavvufa ilgi duyan İsfahânî, kelâm ve mantıkla meşgul olmasına rağmen Takıyyüddin İbn Teymiyye gibi Selefi bir âlimin kendisinden takdirle bahsettiği güçlü bir ilmî şahsiyete sahipti. Çeşitli alanlarda eserler kaleme almış ve kelâm ilminde şerhçilik dönemine öncülük yapmıştır.

Eserleri. 1. *Şerhu'l-Akâ'id*. Necmeddin en-Nesefî'ye ait *'Akâ'idü'n-Nesefî'* nin şerhidir (Süleymaniye Ktp., nr. 740). 2. *Me'tâli'u'l-enzâr*. Beyzâvî'nin *Şavâli'u'l-envâr* adlı kitabının şerhi olup Memlûk Sultanı Nâsır Muhammed'e ithaf edilen eser *Şavâli'u'l-envâr* şerhleri arasında meşhur olmuş ve Osmanlı medreselerinde ders kitabı olarak okutulmuştur (İstanbul 1305). Sarıgürz diye meşhur olan Nüreddin b. Yûsuf, Seyyid Şerif el-Cürçânî, Muslihuddin Lârî, Efdalzâde Hamîdüd-